

Változások a vallási közösségek földrajzi elhelyezkedésében

Bevezetés

A vallási közösségek földrajzi elhelyezkedésében bekövetkezett változások áttekintéséhez szükséges a fogalmi keretek, a vallásföldrajz tudományrendszertani helyének, fogalmának, helyének és szerepének tisztázása, a vallások térbeli terjedésének és földrajzi elhelyezkedésének áttekintése, valamint egy válságövezetben található ország esettanulmányának az ismertetése.

Bevezetésül Hevesi Attila a földrajztudomány fejlődéséről írott gondolatai világítanak rá a jelenlegi helyzetre:

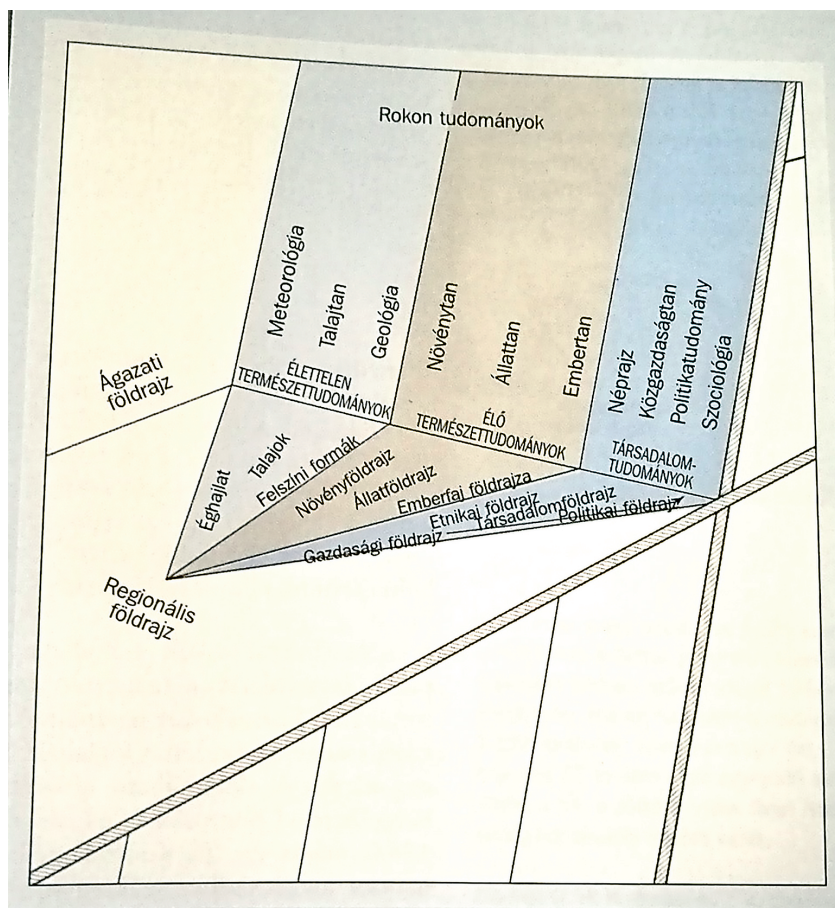
„Földrajz az egész világ, bölcsője valamennyi föld- és égtudománynak (csillagászat, légkör, földtan, geofizika, őslényt, növény-, állat-, talaj- és vízföldrajz, ökológia stb.). E tudományok a 19. század végén és a 20. század elején önállósodtak, sőt többé-kevésbé függetlenedtek a szülőjüktől. A földrajzból kisarjadzott tudományágak annak erejét csaknem teljesen kiszívták. Azon tudományok közül, amelyek legfőbb rendezőelve a tér, a földrajz az egyetlen, amely két fő ágazat – természet- és társadalomföldrajz – révén igazi híd a természet- és társadalomtudományok között.”¹

Ennek fényében láthatjuk, hogy a geográfia megújulása törvényszerű volt. E folyamat során egyrészt megőrizte a múlt értékeit, másrészt az új korszaknak, az új szellemiségnek megfelelően megújult nemcsak a földtudományokon belül, hanem fokozottan kapcsolódott más tudományterületekhez, sok esetben a megkerülhetetlensége és az interdiszciplináris jellegének erősödése miatt. Így kapcsolódott/kapcsolódik össze a geográfia és a vallás/hittudomány.

Richard Hartshorne, a regionális földrajz történeti megközelítésének egyik legjelentősebb képviselője a *Perspectives on the nature of geography*² című könyvében az ágazati és a regionális földrajz és a rokontudományok kapcsolatát mutatja be. Minden egyes rokontudományhoz egy-egy földrajzi diszciplína kapcsolódik, például a néprajz az etnikai földrajzhoz, a növénytan a növényföldrajzhoz, az embertan az emberfaj földrajzához. (1. ábra) A Hartshorne-i gondolatot követve így kapcsolódik a hittudományhoz a valásföldrajz.

¹ Hevesi Attila: Gondolatok a földrajztudomány jelenlegi helyzetéről, különös tekintettel a közép- és felsőfokú oktatásra. Változó Föld, változó társadalom, változó ismeretek. Eger, Földrajz Tanszék, 2013. 212–219.

² Richard Hartshorne: *Perspectives on the nature of geography*. Chicago, Association of American Geographers, 1959.

1. ábra: A Hartshorne-modell

Forrás: Peter Haggett: *Geográfia – globális szintézis*. Budapest, Typotex, 2006. 369.

Ahhoz, hogy a vallási közösségek geográfiai térben történő elhelyezkedését és változásait értékeljük célszerű néhány alapvetésről írni, kérdéseket feltenni. Van-e az etnikai és vallási konfliktusoknak geográfiai vonatkozása? Szerepet játszanak-e geográfiai motívumok a vallás mint társadalmi jelenség létrejöttében? Leírhatók-e napjaink vallásai a földrajztudomány módszerével?

Az emberiség történetét nemcsak háborús konfliktusok kísérték/kísérik, hanem más, nem katonai jellegű válsághelyzetek is, természeti katasztrófák, elemi csapások, járványok, globális felmelegedés, gazdasági válságok és a nyomukban fellepő elszegényedés, tömeges migráció, környezeti migráció, valamint vallási, etnikai feszültségek, villongások, konfliktusok. Az emberi közösségeket természeti és társadalmi jelenségek egyaránt veszélyeztették/veszélyeztetik. A kérdéskörrel a földrajztudomány egyik ága, a vallásföldrajz is foglalkozik.³

³ Idézi Nagy Miklós: A védelem földrajza. *Új Honvédségi Szemle*, 58. (2004), 5. 14–24.

Több olyan geográfus ismert, akik nevéhez irányzatok kapcsolódnak, nevük egybeforrt az általuk képviselt területtel. A politikai földrajz esetében Teleki Pál és Rónai András, a településföldrajz esetében Mendöl Tibor megkerülhetetlen. Így van ez a vallásföldrajzzal is, ahol Hunyadi László kiemelkedő személyisége jelent egyet a vallásföldrajzzal. Meghatározó jelentőségű *A világ vallásföldrajza* című 1995-ben megjelent könyve.⁴ A könyv címe már önmagában jelzi, hogy vallási (etnikai) jelenségekről geográfiai vonatkozások, térbeliség nélkül nem beszélhetünk.

Vallásföldrajz

A vallásföldrajz a vallás és a földrajz térbeli kapcsolatának bemutatásával foglalkozik. Tárgya a világvallások kialakulásának, előzményeinek, körülményeinek és történetének megismerése/áttekintése napjainkig. A modern vallásföldrajz a Föld népességének vallás szerinti megoszlását, a különböző térségek, országok vallási viszonyait, valamint a természeti-társadalmi jelenségek és a vallások kölcsönhatását, kapcsolatait, térségi problémáit vizsgáló tudományterület. A válságterületek, -övezetek vallási és etnikai értékelő elemzése során különös hangsúlyt fektet a természet- és társadalomföldrajzi környezetnek a vallási struktúrák és folyamatok változásában játszott szerepére.

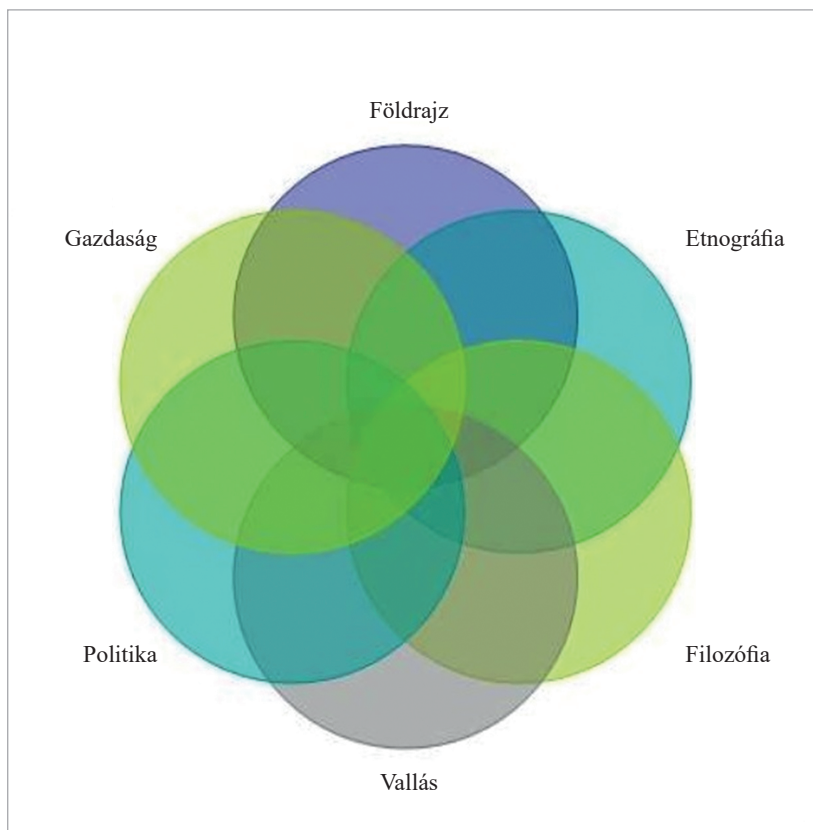
A vallásföldrajzot általános, ágazati és regionális vallásföldrajzra osztjuk fel. Az *általános vallásföldrajz* tárgykörébe soroljuk a földrajzi környezet vallásokra, a vallások keletkezésére, változásaira, vallásos előírásokra, szokásokra, liturgiákra, vallásos iratokra gyakorolt hatásait. Ennek keretében tárgyaljuk a vallások hatásait a térségek gazdasági-társadalmi viszonyaira, a földrajzi környezetre és a civilizációra. Az *ágazati vallásföldrajz* a vallások földrajzi elterjedtségét, hitéleti gyakorlatát, erkölcsi-etnikai előírásait, az egyházak szervezeti felépítését, jellemzőit ismerteti, azokat a tényezőket hangsúlyozza, amelyek a természeti környezettel, a társadalmi-gazdasági élettel kapcsolatos összefüggéseket érintik. A *regionális vallásföldrajz* az egyes földrészek, országok, térségek vallásföldrajzi jelenségeit komplex módon tárgyalja, a lakosság felekezeti megoszlását, a vallások egymáshoz való viszonyát, a vallási helyzetét vizsgálja. A természeti adottságok, a térség társadalmi-gazdasági-politikai berendezkedésének, népességének (etnikai, nyelvi, kulturális stb.) jellemzőit és a vallások viszonyulását, összefüggéseit ismerteti.⁵

Hunyadi László interdiszciplináris kapcsolatrendszerét és jellegét hangsúlyozza/írja le munkájában, amely szerint a vallásföldrajz a kulturális földrajz fogalomkörébe tartozik, a földrajztudomány és vallástudomány (teológia) speciális határtudománya, részben az etnográfia, a filozófia, a gazdasági és politikai tudomány határterületeit vizsgálja.

⁴ Hunyadi László: *A világ vallásföldrajza*. Budapest, Végeken, 1995. 362; Siposné Kecskeméthy Klára – Sipos Ferenc: Gondolatok „A világ vallásföldrajza” tankönyvről. *Földrajztanítás*, 34. (1994), 1–2. 38–39.

⁵ A vallásföldrajz felosztását lásd Hunyadi László: A vallásföldrajz tagolódása. In Tóth József (szerk.): *Általános társadalomföldrajz I–II*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2014. 216. Lásd még Pete József: *Egy új földrajzi diszciplína? Bevezetés a vallásföldrajzba*. (s. a.)

(2. ábra) Más tudományágakkal is (etnográfia, filozófia, politikatudomány, gazdaságtudomány, szociológia, történelem, statisztika stb.) érintkezik.⁶

2. ábra: A vallásföldrajz diszciplináris kapcsolatai

Forrás: Pete József: *A vallási aktivitás földrajzi mintázata a rendszerváltás után Magyarországon*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar, 2009. 17.

Pete József, Hunyadi László munkássága alapján, a vallásföldrajz földrajztudományon belüli ágazati kapcsolatait jelenítette meg.⁷ A vallásföldrajz a földrajztudományon belül is szerteágazódó kapcsolódási lehetőségekkel rendelkezik. (3. ábra) A népességföldrajzi, településföldrajzi, gazdaságföldrajzi, kulturális és idegenforgalmi földrajzi összefüggések mellett több más földrajzi (rész)diszciplína is kapcsolódik a vallásföldrajzhoz. A politikai földrajzon belül a választási földrajz köthető hozzá, de a geopolitika is foglalkozik a területtel. Közigazgatási földrajzi szempontból is vizsgálható a vallás mint sajátos igazgatási térszervezeti struktúrával rendelkező intézmény. A magatartásföldrajz

⁶ Hunyadi László: Általános vallásföldrajz. In Tóth József (szerk.): *Általános társadalomföldrajz I.* Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2002. 369–381.

⁷ Pete (2009) i. m. 17.

néhány aspektusa is rendelkezik vallásföldrajzi vonatkozásokkal, és a történeti földrajzi vizsgálatok elvégzése is fontos és elengedhetetlen.⁸

3. ábra: A vallásföldrajz lehetséges ágazati kapcsolatai a földrajztudományon belül

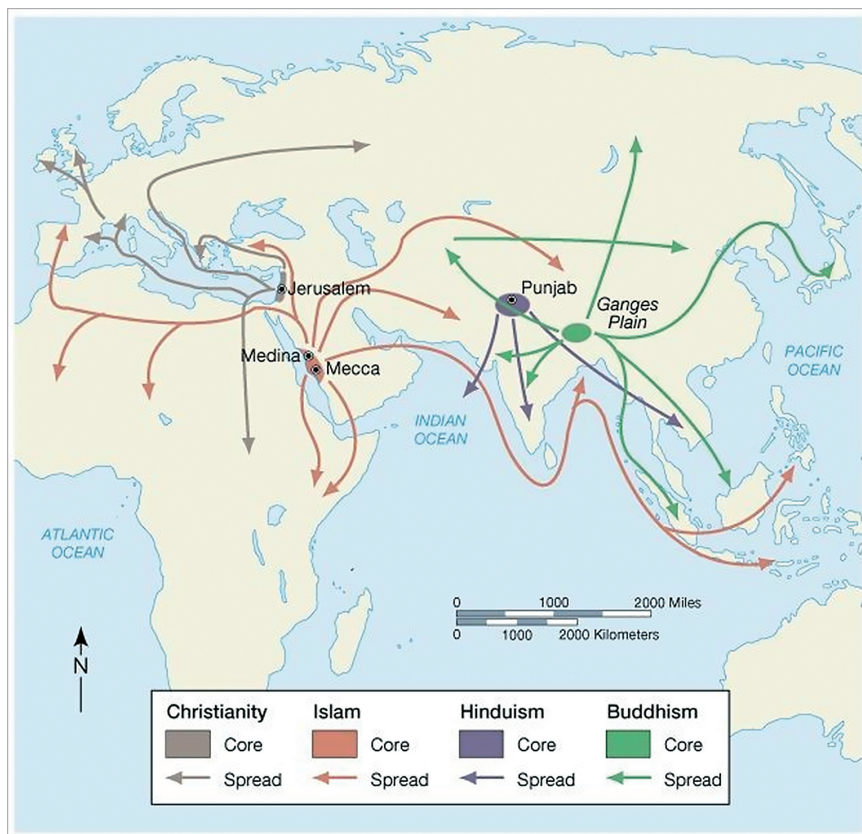
Forrás: Pete (2009) i. m. 22.

A vallások térbeli elterjedése

A vallás a kultúra hordozója, hagyomány, művészet és ünnep is. A különböző vallások a népek, régiók és gazdasági körülmények sajátosságait hordozzák. Egy-egy vallási rendszeren, hit- és erkölcsi világon, kultuszokon és szokásokon visszatükröződik a nép földrajzi helyzete, gazdasági-társadalmi rendje, kulturális fejlettségi szintje. Habár minden vallás egy nép sajátos szellemiségéből születik, azt más embercsoportok is átvehetik, más népek között is továbbfejlődhet és teret hódíthat. Valamennyi nagy vallás szülőhelye Ázsia, a többi földrész azokat átvette és továbbfejlesztette őket. Az indiaiak, kínaiak és zsidók voltak a „vallásteremtő népek”. Az indiaiak a brahmanizmust (hinduizmust), a buddhizmust és a dzsainizmust hozták létre; a kínaiak a konfucianizmust

⁸ Pete (2009) i. m. 21.

és a taoizmust; a zsidók saját vallásukon kívül a kereszténység és az iszlám alapjait is lerakták. A mazdaizmus (párszizmus), a Mithrasz-kultusz és a manicheizmus⁹ volt az irániak kísérlete arra, hogy az egész emberiség számára alkalmas vallást alkossanak, de ezek nem tudtak túllépni a regionális kereteken és nem terjedtek el. A 7. század után már nem keletkezett egyetlen nagy vallás sem, a már meglevők átalakítására, megreformálására került sor.¹⁰

4. ábra: A világvallások (kereszténység, iszlám, hinduizmus, buddhizmus) terjedése

Forrás: Diffusion of World Religions (s. a.)

Online: <http://religionboy.weebly.com/maps.html>

Az 5. század során a kereszténység meghódította Európa, Nyugat-Ázsia és Észak-Afrika jelentős részét. A 7. században az iszlám Arábiából kiindulva terjedt el a Közel-Keleten és Észak-Afrikában. Az évezred fordulóján elhódította a kereszténységtől Elő-Ázsiát és Észak-Afrikát, továbbá Európában a Pireneusi-félszigetet. A buddhizmust Indiából, Afganisztánból, Közép-Ázsiából és Indonéziából szorította ki. A kereszténység tovább

⁹ Erdős Attila – Kiss Gábor: *Vallási szavak kishőztára*. Budapest, Tinta, 2016. 206.

¹⁰ Hunyadi (1995) i. m. 15–16.

terjeszkedett eközben Európában, a buddhizmus pedig Dél- és Kelet-Ázsiában, valamint Tibetben. A kínaiak vallása Koreában és Japánban is meghonosodott. 16. század elejére a hinduizmus elvesztette Elő-India egy részét az iszlámmal szemben. A buddhizmus kiszorult Indiából, és Indonéziában az iszlámmal szemben fokozatosan háttérbe szorult. A kereszténység visszahódította a Pireneusi-félszigetet, de háttérbe szorult a Balkánon. Az elmúlt évszázadok alatt a kereszténység a Föld legelterjedtebb vallása lett a nagy földrajzi felfedezések (kivándorlás, hittérítés) révén. Ebben szerepet játszott a gyarmatosítás, a kivándorlás, valamint az ősi kultúrák, civilizációk megsemmisítése (maja, inka, azték), a bennszülöttek, indiánok, inuitok, aborigének keresztény hitre térítése. Az iszlám előretört Ázsiában és Afrikában, Délkelet-Európából viszont jórészt kiszorította a kereszténység. A vallások – kereszténység, iszlám, buddhizmus, hinduizmus – térbeli elterjedését az 4. ábra szemlélteti.

Tekintsük át a teljesség igénye nélkül az egyes kontinensek vallásait. Az utóbbi kétezer évben sokszor változott Európa vallási térképe, a katolikus, a protestáns vallás és az ortodox kereszténység mellett jelen van az iszlám is a kontinensen. Európában 80%-nál magasabb a katolikusok aránya: Máltán 90%, Lengyelországban 87,2%, Horvátországban 86,3%, Portugáliában 81%, Olaszországban 80%. 70% feletti vagy azt megközelítő az arány: Írországbán (katolikus 78,3%, muszlim 1,3%), Litvániában 77,2%, Ausztriában 73,8% (muszlim 4,2%), Luxemburgban (katolikus 70,4%, muszlim 2,3%), Franciaországban (katolikus 66,6%, muszlim 7–9%), Spanyolországban 67,8%. Szlovákiában 62%, Szlovéniában 57,8%.

A lakosság túlnyomó része protestáns az alábbi országokban: Dánia 76%, Norvégia 71,5%, Finnország 70,9%, Svédország 63%, Izland 69,9%.¹¹ A többi ország lakossága felekezetiileg vegyes, egy-egy vallás hívei csak relatív többségben vannak. Földrajzilag a protestáns vallási régió Észak- és Északnyugat-Európában helyezkedik el, a katolikus vallási régió Nyugat- és Délnyugat-Európában (Írország kivételével), illetve a közép-európai térségben, elsősorban Lengyelországban. A közbülső zónában a vegyes felekezeti (katolikus és protestáns) országok vallási régiója található. Az ortodox keresztények túlnyomó többségben az alábbi országokban (Görögország 98%, Ciprus 89,1%, Szerbia 84,6%, Románia 81,9%, Montenegró 72,1%, Bulgária 59,4%) élnek. A délkelet- és kelet-európai ortodox vallási régió területén, a Balkánon az iszlám is jelen van, Koszovóban 95,6%, Albániában 56,7%, Bosznia és Hercegovinában 50,7% a muszlimok aránya, valamint a Kaukázus térségében¹² is (Azerbajdzsán 96,9%). 1990-ben a muszlim vallásúak aránya Európában 2,95% volt, a 2017. évi adatok alapján már megközelítette az 5%-ot.¹³

Etnikai szempontból az afrikai kontinenst két fő részre, Fehér- és Fekete-Afrikára lehet osztani. *Fehér-Afrika* Észak- és Északkelet-Afrika területét jelenti, ahol az *europid* nagyrasszhoz tartozó arabok, berberék, etiópok élnek. *Fekete-Afrikában, a Szaharától délre eső területeken, a szubszaharai övezetben a negrid* nagyrasszhoz tartozók dominálnak.

¹¹ *The World Factbook* (2020).

¹² Gerecsér Árpád: A kaukázusi feszültségek kultúrtörténeti háttere. In Himmer Péter (szerk.): *Válságok kultúrtörténeti háttere*. Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2009. 108–137.

¹³ Részletesen lásd Hunyadi (1995) i. m. 273–281.

Vallási szempontból Afrika lakossága *heterogén*. Észak-Afrikában a 2–4. század között vert gyökeret a *kereszténység*, de a 7–8. században csaknem mindenütt kiszorította az *iszlám* (az egyiptomi¹⁴ és etióp¹⁵ egyes vallási szigetek kivételével, mint a kopt keresztény közösség Egyiptomban), a 9. századtól kezdve pedig behatolt a kontinens belső területére és Kelet-Afrikába is. Ma Észak- és Északkelet-Afrika lakossága túlnyomórészt iszlám vallású. Az iszlám befolyása fokozatosan növekszik. A missziós tevékenységhez kapcsolódott a kereszténység terjesztése/terjedése a 16. századtól kezdve. A keresztények a földrész déli felén vannak többségben: Kongói Demokratikus Köztársaság (katolikus 50%, protestáns 20%),¹⁶ Angola (katolikus 41,1%, protestáns 38,1%),¹⁷ Zambia (protestáns 75,3%, katolikus 20,2%),¹⁸ Zimbabwe (protestáns 74,8 %, katolikus 7,3%),¹⁹ Botswana (keresztény 79,1%),²⁰ Namíbia (keresztény 80–90%).²¹ Az afrikai országok függetlenné válása, 1960 után különösen a katolikus egyház térnyerése gyorsult fel. 1990-ben Afrika népességének 45,7% volt keresztény, 41,3%-a muszlim. 2015-re tovább nőtt a keresztények aránya, elérte az 51%-ot.²²

Minden nagy vallás bölcsője Ázsiában volt. Ázsia népeinek ősi vallásai, hiedelmei a *sámánizmus* (főleg Észak-Ázsiában), a *szellemhit* (animizmus) és a *totemizmus*. Ezeket mára jórészt kiszorították a nagy világvallások, Közép- és Észak-Ázsiában a 16. századtól az *iszlám*, a 17. századtól a *kereszténység*, a 18. századtól a *buddhizmus*, majd a 20. században az *ateizmus*. Dél-, Délkelet- és Kelet-Ázsia területén a *hinduizmus*, a *buddhizmus*, a *konfucianizmus*, a *taoizmus* és a *sintoizmus* is megtalálható. A buddhizmus Ázsia népeinek történetében nagy szerepet töltött és tölt be ma is, Srí Lankától Tibetig, a Bajkál-vidéktől Japánig terjedt el. A 6. században Kínában létrejött két nagy vallási irányzat, a *taoizmus* és a *konfucianizmus*. A taoista és konfuciánus eszmék a kínai kultúrával együtt behatoltak a környező országokba is. A kínaiak túlnyomó része az *univerzizmus* híve. A *sinto* Japán ősi, sokistenhívő nemzeti vallása. A hinduizmus követői Indiában (79,8%), Nepálban (81,3%) és Srí Lankán (tamilok 12,6%) élnek.

A 8. századtól India egyes részein az *iszlám* honosodott meg. Keletkezési helyéről, Arábiából terjedt el Elő-Ázsián keresztül Pakisztán (96,4%), Banglades (89,1%), India (14,2%), Közép-Ázsia (Kazahsztán 70,2%, Kirgizisztán 75%, Tadzsisztán 85% szunnita, 5% siita, Türkmenisztán 89%, Üzbegisztán 88%), Malajzia (61,3%) és Indonézia térségében. Indonézia ma a legnagyobb muzulmán ország (87,2% – 227,2 millió hívővel).

¹⁴ Egyiptomban a lakosság 10%-a keresztény, 90%-a az iszlám (szunnita) vallás hívője. *The World Factbook: Africa: Egypt* (2020).

¹⁵ Etiópiában a lakosság 43,5%-a kopt keresztény, 33,9%-a muszlim, 18,5%-a protestáns. *The World Factbook: Africa: Ethiopia* (2020).

¹⁶ A Kongói Demokratikus Köztársaság vallási megoszlásához lásd *The World Factbook: Africa: Congo, Republic of the* (2020).

¹⁷ Angola lakosságának vallási megoszlásához lásd *The World Factbook: Africa: Angola* (2020).

¹⁸ Zambia lakosságának vallási megoszlásához lásd *The World Factbook: Africa: Zambia* (2020).

¹⁹ Zimbabwe lakosságának vallási megoszlásához lásd *The World Factbook: Africa: Zimbabwe* (2020).

²⁰ Botswana lakosságának vallási megoszlásához lásd *The World Factbook: Africa: Botswana*. (2020).

²¹ Namíbia lakosságának vallási megoszlásához lásd *The World Factbook: Africa: Namibia* (2020).

²² Részletesen lásd Hunyadi (1995) i. m. 302–307.

Az iszlám szunnita, többségi irányzatával szemben a síita főleg Irán (90–10% síita–szunnita) és Irak (69–29%), elsősorban Dél-Irak területén van túlsúlyban.

A zsidóság és a kereszténység bölcsője az ókori Palesztina. Az előbbieket a mai Izrael területén (6,2 millió, 74,7%),²³ az utóbbiak a Fülöp-szigeteken alkotnak túlnyomó többséget (86,4 millió, 82,9% katolikus).²⁴ Az Ázsiában élő kereszténység az össznépeség mintegy 5%-át kitevő kisebbség.²⁵

Észak-Amerika felfedezése (1492) után hamarosan sor került az Újvilág meghódítására is. Az indiánok a gyarmatosítók beözönlése miatt egyre szűkebb területre szorultak vissza. Az asszimilálódott és a városokban élő indiánok valamelyik keresztény vallás hívei, de a rezervátumokban élő indián közösségek életmódja és kultúrája is teljesen átalakult. A kereszténység az európai származású bevándorlókkal együtt érkezett a térségbe. Észak-Amerika lakosságának 87%-a keresztény, a többi vallás elenyésző.²⁶ Közép- és Dél-Amerikában 1492 előtt három jelentős indián kultúrnép élt: az *aztékok* Mexikóban, a *maják* Közép-Amerikában és az *inkák* Peru, Ecuador, Bolívia területén. A *spanyol és portugál hódítók* erőszakos módon kényszerítették gyarmati rendszerükbe az indiánokat. A 19. század második felétől özönlöttek az *európai bevándorlók* Dél-Amerikába, akiknek a 90%-a *katolikus volt*. Ebben az időben a *protestantizmus* is megjelenik Latin-Amerikában, és lassan teret nyer. 1990-ben a lakosság 91%-a volt keresztény, ennek 85%-a katolikus, napjainkban ez az arány folyamatosan csökken.²⁷

Ausztrália őslakosságának egy része beilleszkedett a fehér társadalomba, és keresztény hitre tért, mások törzsi csoportokban, rezervátumokban és a városok környékén élnek. Az aboriginek kisebb népcsoportjai még ősi életmódot folytatnak, vándorolnak Ausztrália középső és északi bozótos területein. Ezek körében él még az ősi vallási hiedelem, a totemizmus és a mágia. Morgan Marlo amerikai orvost maguk közé fogadott a hosszú vándorútra egy őslakos törzs, velük élt, megismerte és megértette, milyen harmóniában élnek a természettel. Könyvei²⁸ az ausztrál bennszülött törzs között eltöltött időt, a négyhónapos vándorút viszontagságait, a távoli kontinens kietlen pusztaságát írják le.²⁹ Az európai betelepülés a 18. század végén indult meg, ehhez kapcsolódott a gyarmatosítás és a missziós, hittérítő tevékenység. Ausztrália lakóinak jelentős többsége keresztény, nem számottevő a zsidó vallást, az iszlámot és a buddhizmust követők aránya az országban.³⁰

²³ *The World Factbook: Middle East: Israel* (2020).

²⁴ *The World Factbook: East Asia/Southeast Asia: Philippines* (2020).

²⁵ Részletesen lásd Hunyadi (1995) i. m. 291–297.

²⁶ Hunyadi (1995) i. m. 316–322.

²⁷ Hunyadi (1995) i. m. 322–327; *Religion in Latin America. Widespread change in a historically catholic region* (2014).

²⁸ Morgan Marlo: *Vidd hírért az Igazaknak*. Budapest, Partvonal, 2016. 200, 320. (A kiadó megjegyzése: a regény cselekménye fikció.)

²⁹ Tóth András – Siposné Kecskeméthy Klára: Természeti és civilizációs katasztrófák Ausztráliában, a megelőzés lehetőségei. *Műszaki Katonai Közlöny*, 26. (2016), 3. 23–43.

³⁰ Hunyadi (1995) i. m. 335–339.

Hartshorne-modell – Tendenciák a világ vallásaiban

A vallási közösségek földrajzi elhelyezkedésében történt változásokat Richard Hartshorne a geográfia alapjainak áttekintő rendszerezésével, a földrajz és a rokntudományok kapcsolatának összefüggéseivel kezdtem, és az államok időtállóságára és a határok tartósságára vonatkozó elméletével fejezem be. Richard Hartshorne elmélete szerint az államok időtállósága – és így határaik tartóssága is – összekötő (centripetális), illetve széthúzó (centrifugális) erők eredője.³¹ A modell alapján egy államban kohéziót jelent a közös nyelv, a kultúra és a vallás, a tartós és békés történelmi együttélés, az erős gazdasági és hatalmi központ centrális jelenléte, a természetes határok (tengerpart, hegyláncok, folyók, sivatagok), ritkán benépesült határvidékek. Széthúzó erőként jelenhet meg a nyelvi, kulturális sokszínűség, a nagyszámú kisebbség, a rövid történelmi együttélés, az erős gazdasági és hatalmi központ hiánya vagy polarizált megjelenése, a mesterséges határok, a sűrűn benépesült határvidékek.³² Pap Norbert továbbgondolta a modellt és kiegészítette: véleménye szerint centripetális erőt képeznek napjainkban a kis regionális fejlettségbeli különbségek és a szupranacionális integrációs folyamatok, illetve a hosszú ideje fennálló, nem vitatott határvonalak. Ezekkel szemben centrifugális erőként értelmezhetők a jelentős területi-gazdasági differenciák, a bezárkózás és a gazdasági nacionalizmus, továbbá a vitatott határvonalak.³³

A hidegháború óta jelentősen megváltoztak a világunkban zajló konfliktusok. Az államok közötti konfliktusok száma nagymértékben csökkent, miközben a hangsúly az államon belüliekre tevődött át. A világ különböző tájain megfigyelhető konfliktusok hátterében számos tényező áll, azonban legtöbbször a vallási és/vagy etnikai különbségek a feszültség forrásai. Napjainkban a világ több pontján harcolnak egymással a különböző vallási irányzatok és etnikai csoportok képviselői. A vallási és etnikai indíttatású konfliktusok általában véresebb és hosszán tartó szembenállást eredményeznek. Elég, ha csak az iszlám–zsídó (Izrael), az iszlám–keresztény (Fülöp-szigetek, Irak, Szíria) vagy az iszlám–buddhista (Malajzia) szembenállásra gondolunk. A síita–szunnita szembenállás közel 1400 éve vezet újra meg újra összetűzésekhez a Közel-Keleten. Irak a szétesés és a polgárháború határára sodródott, a felekezeti megosztásra épülő rendszer válságát éli, Libanonban és Pakisztánban is gyakoriak az összecsapások.

A vallás mellett az etnikai ellentétek jelentik a másik fontos konfliktusforrást. Ennek oka, hogy a történelem során számtalan népcsoport kényszerült mesterséges határok közé Délkelet-Ázsiában, Afrikában vagy a Közel-Keleten. A határok megvonása, illetve a dekolonizáció folyamata máig tartó konfliktusokat eredményezett szinte valamennyi földrészen. Az afrikai kontinens országainak egyik legfontosabb jellemzője, hogy

³¹ Richard Hartshorne: The functional approach in political geography. *Annals of the Association of American Geographers*, 40. (1950), 2. 95–130.

³² Wilhelm Zoltán – Pete József – Kis György Péter: Adatok a kasmíri konfliktus politikai földrajzi elemzéséhez. *Földrajzi Értesítő*, 55. (2006), 1–2. 213–237.

³³ Pap Norbert: *Törésvonalak Dél-Európában*. Pécs, PTE TTK FI Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja, 2001. 183. Különösen a centrifugális és centripetális erők az olasz államterében alfejezet 83. és az államterületre ható erők az 1990-es években alfejezet 157–158, 177.

a határaikat nem az ott élők hatalmi viszonyai, etnikai, vallási, törzsi hovatartozása, hanem az európai gyarmattartók befolyása szerint húzták meg, amely erősen vegyes etnikai megoszlást eredményezett. Fekete-Afrikában az egymástól eltérő etnikumú és vallású törzsek mesterséges határok közé zárása mindmáig ellentétek forrása. A mai iraki probléma gyökerei is abban keresendők, hogy az egykori mandátumrendszerben egy mesterséges államba szervezték a síita és szunnita arabokat, valamint a szintén szunnita, de etnikailag elkülönülő kurdokat. Kasmír hovatartozása kapcsán máig tart a területi vita India és Pakisztán között, India és Kína között is évtizedes határvita dül keleten Arunachal/Dél-Tibet, nyugaton a Ladakh részét képező Akszaj-csin területért, és hasonló figyelhető meg Palesztina esetében is.³⁴

Keresztények a Közel-Keleten

A geográfia híd szerepe és jelentősége sokszor és sok kontextusban merült fel az elmúlt időszakban. Nyáry Ernő bagdadi érsekként³⁵ egy olyan országban szolgált, amely az arab nacionalizmust és a szocializmust próbálta vegyíteni, ahol a keresztények és a muszlimok békésen éltek egymás mellett a mindennapokban. 32 évig szolgált Bagdadban, a missziója során hidat épített vallások, etnikumok, nemzetiségek között. A muszlimok a hazájukban természetesnek vették, hogy a keresztényeknek vannak saját templomaik, hogy istentiszteleteket tartanak – így telt az elmúlt 1400 év.³⁶ Nem érthetjük meg a közelmúlt történetét a múlt ismerete és megértése nélkül. 1916. május 16-án Nagy-Britannia és Franciaország képviselői aláírtak egy titkos egyezményt – ez Sykes–Picot-egyezményként híresült el –, amelyben felosztották egymás között a Közel-Keletet. A Közel-Kelet történetében is meghatározó volt az első világháború, az Oszmán Birodalom veresége után a sèvres-i és a lausanne-i békeszerződés pedig átrajzolta az etnikai és vallási határokat, a régió vallási térképét.³⁷ 100 esztendő távlatában megállapíthatjuk, hogy sok vér, könny és verejték

³⁴ Selján Péter: A konfliktusok háttere. *Kapu*, 2008. augusztus 9. 61–63.

³⁵ Nyáry Éva: *Egy pillanat az örökkévalóságból. Nyáry Ernő bagdadi érsek élete*. Budapest, XLibris, 2014. 95. A Nyáry Ernő bagdadi érsek életéről szóló könyv bemutatójára 2018. március 8-án került sor. A könyvbemutatót a Nemzeti Közzolgálati Egyetemen 2017-ben létrejött *Szélsőségek, vallási szélsőségek Ludovika Kutatócsoport* szervezte, amelynek vezetője Ujházi Lóránd, az NKE Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar tudományos főmunkatársa, fővédnöke pedig Erdő Péter bíboros, prímás, esztergom-budapesti érsek volt.

³⁶ Jakus Ágnes: *Az Istenhez térés íve, interjú Németh Pál református lelkésszel*. 2017.

³⁷ A békeszerződés megfosztotta az Oszmán Birodalmat területeinek háromnegyedétől, Kelet-Thrákia és Szmírna környéke a szerződés szerint a görögöket illette. Kelet-Anatóliában létrejött volna egy független örmény állam. Szíria és Libanon francia mandátumterület lett. A Boszporusz nemzetközi ellenőrzés alá került. A britek mandátumjogot kaptak Palesztinában, Transzjordániában és Irakban. Moszultól északra a kurdok autonóm területet kaptak azzal az ígérettel, hogy egy éven belül elszakadhatnak az anyaországtól, Iraktól. A megalakult török nemzetgyűlés Mustafa Kemal vezetésével elutasította, és Törökország 1920–1923 között háborúval vívta ki annak felülvizsgálatát, amit az 1923. július 24-én kötött lausanne-i békeszerződés érvényesített. Az új szerződés értelmében Törökország – 1923. október 27. után Török Köztársaság – megtarthatta Anatóliát a kurd és örmény területekkel együtt, ellenőrzése alá vehette a Boszporuszt, és a nyugati hatalmak fegyveres erőinek ki kellett vonulniuk az ország területéről. Törökország elveszítette Irakot, Szíriát és Ciprust, megtarthatta viszont Kelet-Trákiát, Isztambult és Szmírnát.

hullott és hull napjainkban is a Zagrosz-hegység, a Tigris és az Eufrátesz folyók területén élő népek életében. Földrajzi, etnika, vallási, gazdasági, közigazgatási értelemben igen tagolt területről beszélünk. A hovatartozás tekintetében mind a mai napig hatása van geopolitikai értelemben annak, hogy nem beszélhetünk egységes, önálló Kurdisztánról, a kurdok autonómiára való törekvése azonban igen erős. A Zagrosz-hegység és a lábait délen és délnyugaton kísérő terület köolajban és földgázban a világ egyik leggazdagabb vidéke, amely komoly gazdaságpolitikai tényező. A háború Irakban és Szíriában súlyos károkat okozott a keresztény kisebbségeknek (asszír, káld, szír katolikus és ortodox, örmény felekezeteknek) a Közel-Keleten. Ahogy Őszentsége Mar Gewargis III. egyetemes pátriárka megfogalmazta:

„[a] biztonsági helyzet romlásával pedig, együtt járt, a szélsőséges indulatok erősödése, a keresztény templomokat ért támadások. A Ninive-síkságon, és a Mosul környéki falvakban elkövetett keresztényellenes erőszakhullám, üldözés és szervezett mészárlások teljesen ellehetetlenítik a keresztény közösségek helyzetét.”³⁸

Az erőszak, a 2003-as amerikai invázió és az Iszlám Állam iraki–szíriai létrejötte után célzott gyilkosságokat és üldözést eredményezett a keresztények ellen Irakban. A brutális konfliktus embermilliókat kényszerített arra, köztük több százezer keresztényt, hogy elmeneküljenek otthonaikból. Sokan menekültek Jordániába, Libanonba és Törökországba, míg sokan mások saját országukon belül kényszerültek otthonaikat elhagyni.³⁹ Az üldöztetés mindig akkor történik, amikor nincs állami rend, folyamatosak a zavargások. Ilyenkor sajnos mindig a kisebbségeken csattan az ostor. Az egykori bagdadi érsek Nyáry Ernő által betöltött hídszerepnek jótékony hatása lehet, ez vihet bennünket a mindennapokban a béke irányába. A muszlim és a keresztény világ együttélése, párbeszéde, a Közel-Kelet békéjének kérdése, stabilitása éppen ezért nem pusztán stratégiai kérdés, és nem csak a geopolitikai játékosok sakkjátszmája.

Összegzés

A modern vallásföldrajz a Föld népességének vallás szerinti megoszlását, a különböző térségek, országok vallási viszonyait, valamint a természeti-társadalmi jelenségek és a vallások kölcsönhatását, kapcsolatait, térségi problémáit vizsgáló tudományterület. A tanulmányban áttekintettük a vallásföldrajz tudományrendszertani helyét, fogalmát, tárgyát, valamint a felosztását (általános, ágazati, regionális), illetve az egyes kontinensek vallásait, a jellemző tendenciákat. Richard Hartshorne wisconsini geográfus modellje szerint az államok időtállóságára és a határok tartósságára ható összekötő (például közös nyelv, kultúra, vallás) és széthúzó erők (mesterséges határok, etnikai

³⁸ Kótai Róbert szászados, tábori lelkész. *Az iraki keresztények helyzete, párbeszéd a keresztényüldözésről* című konferencián elhangzott előadása 2017. május 5-én. Lásd még Pope Francis and Mar Gewargis III: *Joint declaration, the Middle East without Christians would no longer be the Middle East* (2018); *Incontro del Santo Padre Francesco con Sua Santità Mar Gewargis III* (2018).

³⁹ Györfi Károly: *Keresztényüldözés a 21. században*. Budapest, Kairosz, 2015.

kisebbségek, nyelvi és kulturális sokszínűség) eredőinek hatása van, amelyek az etnikai és vallási konfliktusok elméleti alapjait nyújthatják. A határok mesterséges kialakítása, megvonása és a dekolonizáció folyamata szinte valamennyi földrészen számos máig tartó konfliktust eredményezett. A geográfia híd szerepe és jelentősége számos kontextusban merült fel az elmúlt időszakban a válságövezetekben (Közel-Kelet). Különböző vallások békés egymás mellett élése nem lehet csak és kizárólag geostratégiai kérdés és a geopolitikai játszma része.

Irodalomjegyzék

- Erdős Attila – Kiss Gábor: *Vallási szavak kisszótára*. Budapest, Tinta, 2016.
- Gerencsér Árpád: A kaukázusi feszültségek kultúrtörténeti háttere. In Himmer Péter (szerk.): *Válságócok kultúrtörténeti háttere*. Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2009. 108–137.
- Györfi Károly: *Keresztényüldözés a 21. században*. Budapest, Kairosz, 2015.
- Haggett, Peter: *Geográfia – globális szintézis*. Budapest, Typotex, 2006.
- Hartshorne, Richard: *Perspectives on the nature of geography*. Chicago, Association of American Geographers, 1959.
- Hartshorne, Richard: The functional approach in political geography. *Annals of the Association of American Geographers*, 40. (1950), 2. 95–130.
- Hevesi Attila: Gondolatok a földrajztudomány jelenlegi helyzetéről, különös tekintettel a közép- és felsőfokú oktatásra. *Változó Föld, változó társadalom, változó ismeretek*. Eger, Földrajz Tanszék, 2013.
- Hunyadi László: A vallásföldrajz tagolódása. In Tóth József (szerk.): *Általános társadalomföldrajz I–II*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2014.
- Hunyadi László: *A világ vallásföldrajza*. Budapest, Végeken, 1995.
- Hunyadi László: Általános vallásföldrajz. In Tóth József (szerk.): *Általános társadalomföldrajz I*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2002. 369–381.
- Incontro del Santo Padre Francesco con Sua Santità Mar Gewargis III, Catholicos-Patriarca della Chiesa Assira dell'Oriente* (2018). Online: <http://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2018/11/09/0827/01796.html>
- Jakus Ágnes: *Az Istenhez térés íve, interjú Németh Pál református lelkésszel*. 2017. Online: www.parokia.hu/v/az-istenhez-teres-ive/
- Marlo, Morgan: *Vidd hírét az Igazaknak*. Budapest, Partvonal, 2016.
- Nagy Miklós: A védelem földrajza. *Új Honvédségi Szemle*, 58. (2004), 5. 14–24.
- Nyáry Éva: *Egy pillanat az örökkévalóságból. Nyáry Ernő bagdadi érsek élete*. Budapest, XLibris, 2014.
- Pap Norbert: *Törésvonalak Dél-Európában*. Pécs, PTE TTK FI Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja, 2001.
- Pete József: *A vallási aktivitás földrajzi mintázata a rendszerváltás után Magyarországon*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar, 2009.
- Pete József: *Egy új földrajzi diszciplína? Bevezetés a vallásföldrajzba*. (s. a.) Online: http://geography.hu/mfk2004/mfk2004/phd_cikkek/pete_jozsef.pdf
- Pope Francis and Mar Gewargis III: *Joint declaration, the Middle East without Christians would no longer be the Middle East* (2018). Online: www.agensir.it/quotidiano/2018/11/9/

- pope-francis-and-mar-gewargis-iii-joint-declaration-the-middle-east-without-christians-would-no-longer-be-the-middle-east/
- Religion in Latin America, Widespread change in a historically catholic region* (2014). Online: www.pewforum.org/2014/11/13/religion-in-latin-america/
- Selján Péter: A konfliktusok háttere. *Kapu*, 2008. augusztus 9. 61–63.
- Siposné Kecskeméthy Klára – Sipos Ferenc: Gondolatok „A világ vallásföldrajza” tankönyvről. *Földrajztanítás*, 34. (1994), 1–2. 38–39.
- The World Factbook* (2020). Online: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/
- The World Factbook: Africa: Angola* (2020). Online: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ao.html
- The World Factbook: Africa: Botswana* (2020). Online: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bc.html
- The World Factbook: Africa: Congo, Republic of the* (2020). Online: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/cf.html
- The World Factbook: Africa: Egypt* (2020). Online: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/eg.html
- The World Factbook: Africa: Ethiopia* (2020). Online: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/et.html
- The World Factbook: Africa: Namibia* (2020). Online: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/wa.html
- The World Factbook: Africa: Zambia* (2020). Online: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/za.html
- The World Factbook: Africa: Zimbabwe* (2020). Online: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/zi.html
- The World Factbook: Middle East: Israel* (2020). Online: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/is.html
- Tóth András – Siposné Kecskeméthy Klára: Természeti és civilizációs katasztrófák Ausztráliában, a megelőzés lehetőségei. *Műszaki Katonai Közlöny*, 26. (2016), 3. 23–43.
- Wilhelm Zoltán – Pete József – Kis György Péter: Adatok a kasmíri konfliktus politikai földrajzi elemzéséhez. *Földrajzi Értesítő*, 55. (2006), 1–2. 213–237.